

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ

**МЕСТО И УЛОГА
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ
НАУКА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ**

Тематски зборник радова
књига 2

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 7
2018

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
II ТОМ

Уредник издавачког центра
Доц. др Гордана Ђигић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 7

МЕСТО И УЛОГА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Тематски зборник радова
књига 2

Уредник издања
Бојан Благојевић

Ниш, 2018.

САДРЖАЈ

ФИЛОЗОФИЈА У СВЕТЛУ РАЗВОЈА НОВИХ ФИЛОЗОФСКИХ ДИСЦИПЛИНА

Milan Z. Jovanović: UZROČNI DUALIZAM: STARI PROBLEM ZA NOVU TEORIJU	11
Горан Ружић: ТУГЕНДХАТОВА ФОРМАЛНА СЕМАНТИКА (АНАЛИТИКА ПРОСТОРНО-ВРЕМЕНСКИХ ИЗРАЗА)	25
Горан М. Јаковљевић: ЕМПЕДОКЛОВА ХЕНОЛОГИЈА	37

ОКТОБАРСКА РЕВОЛУЦИЈА - НАСЛЕЂЕ И ИЗАЗОВИ

Никола Дедић: <i>KAPITAL</i> : POGLED IZ ЕРОНЕ SAVREMENOSTI	55
Ivan Ristić: SOVJETSKA RUSIJA I KOMINTERNA PROTIV „VERSAJSKOG PORETKA“ NA BALKANU POSLE PRVOG SVETSKOG RATA	67
Софија Божић, Душан Р. Бајагић: РУСКЕ ТЕМЕ НА СТРАНИЦАМА <i>СРПСКОГ/КЊИЖЕВНОГ ЛИСТА</i> (2002–2017)	77

ИСТОРИОГРАФИЈА И САВРЕМЕНО ДРУШТВО

Ирена Љубомировић, Ненад Радуловић: ПРОМЕНЕ У ИСТОРИЈСКОЈ НАУЦИ, УЛОГА ИСТОРИЧАРА И РАЗВОЈ ИСТОРИЈЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ	89
Душан Р. Бајагић, Софија Д. Божић: ИСТРАЖИВАЊЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ КАО НАУЧНЕ ДИСЦИПЛИНЕ НА ПРИМЕРУ ПРИКАЗА И КРИТИКА У СРПСКОМ/КЊИЖЕВНОМ ЛИСТУ	97
Јасмина Шаранац Стаменковић: ИВАН ЂУРИЋ И УЛОГА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ У ДРУШТВУ	125
Растко М. Ломпар: ОДНОС РЕЛИГИЈЕ И ФАШИЗМА У САВРЕМЕНОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ	135
Мирослав Д. Пешић, Милош З. Ђорђевић: ПОЛИТИЧКА ДЕЛАТНОСТ НИКОЛЕ ПАШИЋА У ОКВИРУ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ УЧЕЊА СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА	149
Svetlana Velimirac : EPISTOLARNI SVEDOK: JEDNA ŽENSKA PERSPEKTIVA PRVOG SVETSKOG RATA	161
Александар Ракоњац: ПОКУШАЈ ТРАНЗИЦИЈЕ КА ПЛАНИРАЊУ У ПРИВРЕДИ – ЈЕДНОГОДИШЊИ ПЛАН ПРОИЗВОДЊЕ ИНДУСТИЈЕ И РУДАРСТВА ЗА 1946. ГОДИНУ	173

Слободан Селинић: ЈЕЗИЧКИ СУКОБ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1967: ИСТОРИЈСКЕ ЧИЊЕНИЦЕ, ИСТОРИОГРАФСКЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ И СЕЋАЊА УЧЕСНИКА	185
Младен Живић: ХОМЕРОВА <i>ИЛИЈАДА</i> КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР	197
Бојан Д. Панић: ДА ЛИ СУ АЛБАНЦИ ИЛИРИ? ОСВРТ НА УЏБЕНИКЕ ИСТОРИЈЕ	209

МЕДИЈИ И ЈАВНА КОМУНИКАЦИЈА У САВРЕМЕНОМ ОКРУЖЕЊУ

Маја Kostadinović: UTICAJ NEVERBALNIH ZNAKOVA NA KOMUNIKACIJU U SAVREMENOM OKRUZENJU	219

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ САВРЕМЕНОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Jelena Maksimović, Jelena Osmanović: PROBLEMI I DILEME SAVREMENE REFLEKSIVNE NASTAVE U POVEZIVANJU TEORIJE I PRAKSE KROZ AKCIONA ISTRAŽIVANJA	231
Vesna Stanković Pejnović: KOMERCIJALIZACIJA OBRAZOVANJA	241
Марија Марковић: РАЗВОЈ КОМПЕТЕНЦИЈА НАСТАВНИКА ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ	253
Биљана Ч. Милошевић Шошо: УТИЦАЈ ПОРОДИЧНИХ И СУБКУЛТУРНИХ ВРИЈЕДНОСТИ НА ДРУШТВЕНУ ПОКРЕТЉИВОСТ: ПРИМЈЕР РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	265
Милан Станковић: ДЕЧЈИ ОБРАЗОВНО-ИСТРАЖИВАЧКИ КАМП У ПРИРОДИ – ИСКУСТВА ИЗ СТРЕЛЦА	275

ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА У ПСИХОЛОГИЈИ

Јелисавета Тодоровић, Снежана Видановић: КВАЛИТЕТ БРАКА И АНДРОГИНОСТ ПАРТНЕРА	293
Gordana D. Đigić, Ljiljana G. Marković: OSOBINE LIČNOSTI I IMPULSIVNO TRAŽENJE SENZACIJA KAO PREDIKTORI IZLOŽENOSTI NASILJU I SKLONOSTI KA VRŠENJU NASILJA	305

ДРУШТВЕНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ У СРБИЈИ - ИЗВОРИ И ИСХОДИ

Бисерка Р. Кошарац: СТРАТЕГИЈЕ ПРЕЖИВЉАВАЊА ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	323

ПОКУШАЈ ТРАНЗИЦИЈЕ КА ПЛАНИРАЊУ У ПРИВРЕДИ – ЈЕДНОГОДИШЊИ ПЛАН ПРОИЗВОДЊЕ ИНДУСТИЈЕ И РУДАРСТВА ЗА 1946. ГОДИНУ

Апстракт: У раду ћемо представити покушај транзиције ка привредном планирању током 1946. године. Идеја планирања у привреди ка којој су југословенски комунисти тежили угледајући се на искуства СССР-а, произвела је једногодишњи план производње за 1946. годину према коме је индустрији и рударству додељен задатак достизања привредних резултата из 1939. године. Једногодишњи оквирни план производње био је заправо „генерална проба“ пред почетак Првог петогодишњег плана, својеврсни испит који је требало да покаже могућности државе да у пракси демонстрира нове методе управљања привредом.

Кључне речи: једногодишњи план производње, индустрија, рударство, транзиција, Југославија.

Питање индустријализације је у периоду непосредно по ослобођењу земље за југословенске комунисте било неодвојиво од феномена макроекономског планирања у привреди. Пут до индустријског друштва ишао је, према њиховом схватању, преко свеобухватног планирања (Тетро, 1971: 37). Индустрија је од ослобођења земље сматрана за кичму целокупне привреде, полугу помоћу које би се развитак осталих грана привреде најбрже покренуо са „мртве тачке“. Да би се то остварило, командна улога у привреди, која је морала бити доминантно у рукама државе, није се смела доводити у питање. Економско јачање државе, на првом месту кроз убрзану индустријализацију, било је тесно скопчано са одбраном државне независности. Југословенски комунисти, поучени искуством Совјетског Савеза који је сопственим снагама и ресурсима индустријализовао земљу, били су одлучни у намери да и Југославија крене том „опробаном трасом“. То је, са једне стране, подразумевало одрицање од страних кредита које су давале капиталистичке државе Запада (пре свега оних које је давао САД као најјача капиталистичка држава), јер би тиме држава била принуђена да прави уступке, а, са друге стране, улагање великих напора да се недостатак материјалних средстава отклони мобилизацијом свих расположивих људских и материјалних ресурса. Помоћ са стране, очекивала се једино од „братског“ Совјетског Савеза и савезничких земаља, држава „народне демократије“ (Mazover, 2011: 272–296; Obradović, 1995: 17–27; Petranović

¹ alexius.celticus@gmail.com

i Dautović, 1994). Међутим, с обзиром на ситуацију у којој су се ове земље налазиле и ограничених могућности тих ратом порушених земаља, приоритет се давао домаћим изворима. Сврставањем уз СССР после рата, Југославија се нашла у проблему недостатка финансијских средстава за инвестициона улагања која су могла бити обезбеђена кроз повољне стране зајмове. Прихватање курса убрзане индустријализације захтевало је огромна улагања и будући да се није могло рачунати на помоћ са стране, поставило се питање како наћи домаће изворе финансирања. Решење је нађено у већем издвајању средстава из националног дохотка, а то је неизоставно морало да доведе до пада животног стандарда. Руководство Комунистичке партије Југославије је предвиђало да ће то „стежање каиша” трајати не дуже од пет година и да ће се ти напори на крају исплатити (Šalić, 1963: 46–47). На том комплексном послу, КПЈ је рачунала на две важне компоненте, привредне планове и кадрове. Прво место при планирању привредних пројеката давало се тешкој индустрији (Kidrič, 1959: 85–91), а кадрови су виђени као „трансмисија” која ће водити рачуна о реализацији тих капиталних пројеката. Резултат успешне интеракције ове две компоненте, према виђењу Партије, било би побољшање свакодневнице широких слојева становништва (AJ, 507/XI–1/13).

Прва послератна година донела је нове потешкоће на пољу планирања. Обнова земље ушла је 1946. године у последњу фазу. До краја те године планиран је завршетак радова на обнови највећег дела предратних капацитета, али и изградња дела нових пројеката за које је процењено да ће бити од вишеструког значаја за привреду. Креатори привредне политике, суочени са потешкоћама, одлучили су да се општем планирању приђе у етапама, у почетку кроз израду и реализацију појединачних привредних планова. Исто тако, није било спорова око делова привреде чија је обнова требало да буду више форсирана током године. Одлучено је да се пуна пажња посвети индустрији и то пре свега средњој и тешкој, базичној индустрији, али под условима који не би остале гране привреде оставили без потребних средстава. Овакав поглед био је опште место свих разматрања праваца привредне политике током 1945. и прве половине 1946. године, а суштински он је више представљао перспективу развоја, него стварну могућност оствариву за кратак рок (AJ, 40–2–5).²

Како у другој половини 1945. године није било могуће израдити било какав текући план, јер тек успостављени државни органи нису били у стању да се озбиљније позабаве састављањем прецизнијих месечних и кварталних планова, прешло се на руковођење привредом методом производних задатака. Производни задаци представљали су најнепосреднији вид руковођења привредом, чије је главно обележје било *ad hoc* одређивање и контрола извршења задатака, неповезано са општим потребама, капацитетом и задацима целе при-

² Средином 1946. године на седници Привредног савета донета је одлука о даљем правцу изградње индустрије. Том приликом Борис Кидрич је најавио „нови курс” индустријализације који је подразумевао равномерна инвестициона улагања у лаку и тешку индустрију. Са мишљењем Б. Кидрича сложио се Кардељ и тада је донета одлука о напуштању совјетског правца индустријализације који се заснивао на искључивом форсирању тешке индустрије (Isto).

вреде. Такво стање било је наметнуто непостојањем комплетне евиденције и општег прегледа потреба, а то је произишло из недостатка довољног броја стручних кадрова у привредним органима државног апарата који је био тек у изградњи. Већ са стабилизацијом система јесени исте године, израђен је општи производни програм за последњи квартал 1945. године. Овај програм обиловао је бројним недостацима, али је у датом тренутку био боље решење него претходно, где је свако водио засебну политику. Ипак, Партија је наглашавала потребу хитног доношења плана, па „макар он био и непотпун”. С том идејом се приступило изради оквирног годишњег плана производње, иако су недостајали одређени предуслови, као што су елементи из статистике производње, статистике потреба и планске повезаности са осталим гранама привреде. Да би се превазишли поменути недостаци, прикупљени су у извесној мери подаци о стварном стању у индустрији, а они су у крајњој линији служили само као шира оријентација за састављање једног еластичнијег оквира плана. Пошто сви ресори нису доставили тражене податке на време, приступило се састављању плана на темељу производних резултата из 1939. године, али имајући у виду промену тежишта потрошње и производних капацитета у односу на стање пре рата (АЈ, 41–215–366).

План који је састављен био је оквиран и био је први план који је држава донела после рата. План је представљао „први корак” ка планирању, а по својој структури „није ни у ком случају могао носити и сва квалитетна обележја једног социјалистичког плана”, сматрао је министар индустрије Андрија Хебранг. Међутим, и поред бројних недостатака у погледу поузданости статистичких података и непостојања норматива у свим доменима, план је био крупан искорак напред. Пре свега, план је систематизовао индустријску производњу и обезбедио рационално газдовање расположивим сировинама, фабрикама и радном снагом. Утврдио је обим и главне асортимане производње према процени потреба у 1946. години и тиме омогућио благовремену примену мера у случају планом непредвиђених осцилација (Isto, 3–4; АЈ, 41–2–2).

У изради плана нису учествовали синдикати, управе фабрика, као ни радници у индустрији и рударству. Услед „тесних” термина, односно свега два месеца колико је трајао рад на изради плана, савезно министарство индустрије је сматрало да је најважније остварити пуну сарадњу са републичким министарствима ради што веће ефикасности. У план су инкорпорирани прегледи очекиваних финансијских ефеката и потребних кредита, али и сегменти од особите важности за повећање акумулације и преглед могућности извоза. О извозу је посебно вођено рачуна и приликом израде плана максимално су проучени потенцијали што веће производње оних производа за које је постојала велика тражња на светском тржишту. Циљ је био остварити позитиван спољнотрговински биланс на рачун домаће потрошње, како би се што брже дошло до средстава за куповину машина и других неопходних средстава за производњу у иностранству (Isto: 4).

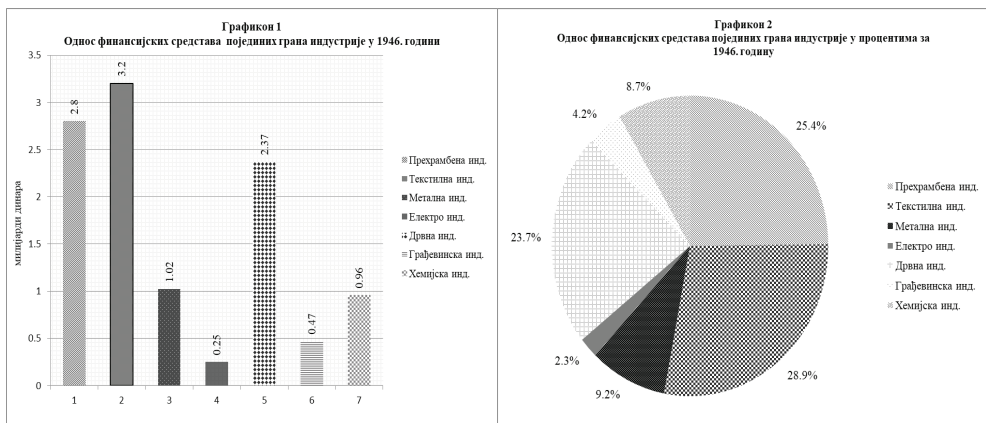
План је носио обележје условљености како за целу индустрију, тако и за предузећа појединачно. Свако предузеће је било дужно да испуни месечни

просек производње и стога су фабрике уводиле метод планирања на месечном и кварталном нивоу (тримесечју). Рашчлањивањем годишњег плана производње на тримесечја, фабрике су имале могућност да детаљније разраде све сегменте плана. На овај начин оквирни план је ангажманом предузећа прерастао у детаљни производни програм. Фокусирајући се на своје задатке, фабрике су добијале извесну могућност самоиницијативе која је била уско везана са повереним јој квотама које су биле у обавези да испуне. „Продором у ширину и дубину”, А. Хебранг је сматрао да ће план добити своју „нужну” коректуру и да ће „коначно да повеже руководство са радничком класом и управом предузећа”. Ово подстицање деловања „одоздо”, било је смишљено са намером да се продуктивност повећа до те мере, да свака производна јединица личним залагањем и методама рада буде у могућности да премаши зацртане квоте. Са друге стране, директори фабрика су били у обавези да спроводе директиве везане за рационализацију производног процеса, финансијске билансе, набавке репроматеријала и обезбеђивање рентабилитета предузећа у складу са планом. Децентрализација је била уско ограничена, а о сваком важнијем потезу одлучивали су централни привредни органи – у прво време Комисија за привредну обнову земље и Привредни савет, а потом Савезна планска комисија (Isto: 5–7).

Насупрот општеприхваћеној парадигми у партијским круговима о форсирању убрзане изградње тешке индустрије, оквирним планом за 1946. годину битно су ревидирана та гледишта. Инвестициона средства највећим делом трошена су на обнову и покретање производње предратних предузећа, као и на изградњу виталних инфраструктурних пројеката. Потребна за робом одређених индустријских грана и рударства диктирана од стране домаћег и страног тржишта, пре свега производа прехрамбене, текстилне, дрвне, грађевинске, и лаке хемијске индустрије, утицала је на структуру производње. Између осталог, привредни руководиоци су анализирајући средства потребна за покретање појединих грана индустрије дошли до закључка да са постојећом масом средстава лака индустрија и рударство могу брзо да оправдају улагања. Истовремено, услед ограничене тражње на домаћем тржишту, очекивано је да ће се произвести већи вишкови који би се пласирали на страна тржишта. Предност у структури производа давала се оним финалним производима који су изискивали мање сложен технолошки процес израде, те полуфабрикатима и сировинама, јер је њихова цена на светском тржишту била висока услед опште несташнице произвођаче ратом. Стога, све су наде полагане у ове секторе индустрије, који су били релативно добро развијени и у Краљевини Југославији (АЈ, 17–2–2).

Финансијска средства која су уложена у гране индустрије сврстане у категорију „Б” или индустрије које су се бавиле производњом предмета потрошње, јасно показују државне приоритете у овој категорији индустрије. Највише средстава уложено је у прехрамбену и текстилну индустрију, а величина тих инвестиција износила је 6 милијарди динара или 54,3% од укупних улагања у ту категорију индустријске производње. Дрвна индустрија је, обзиром да је Југославија била једна од шумом најбогатијих земаља Европе, али и постојањем широких могућности дрвно-прерађивачке индустрије у погледу пласмана

својих производа на страна тржишта, добила у вредности инвестиција 2,375 милијарди динара или 21,4% од укупних средстава. Грађевинска индустрија чија је улога била значајна у обнови земље, добила је 470 милиона динара (4,2%), а та сума није била занемарива имајући у виду да су цигла и цемент чија производња није била скупа, били главни грађевински елементи коришћени у обнови. Хемијска индустрија, која има широк спектар деловања и обухвата већину грана индустрије служећи се њиховим сировинама, имала је улагања од 960 милиона динара (8.7%). Електро и метална индустрија, иако издвајане на посебно место у ближој перспективи развоја, могле су у 1946. години да рачунају на једну милијарду и 270 милиона динара (11,5%) финансијских средстава. Односно, свега деветина финансијских средстава била је издвојена за тешку и средњу индустрију (АЈ, 41–215–366).

Графикони 1 и 2: Инвестирана финансијска средства по гранама и међусобни однос³

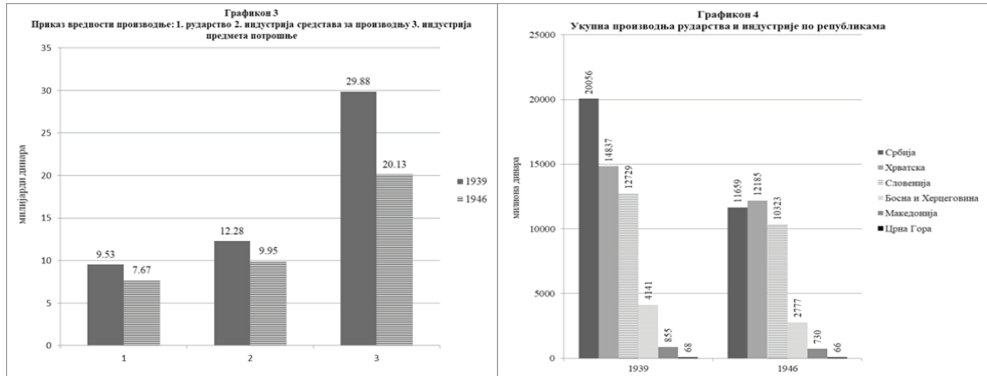
Проблеми који су погађали индустрију почетком 1946. године били су вишеструки. Поред акутног недостатка стручних кадрова, индустрија се суочавала са недостатком појединих сировина потребних за покретање производње. Неке сировине нису постојале у земљи, па су оне морале бити увожене, а то је био велики проблем јер установе задужене за увоз и извоз још нису прорадиле у потпуности. Други проблем био је везан за сировине којима је земља располагала, али које због слабо организованог система транспорта нису благовремено достављане фабрикама. Због несташница сировина долазило је до честих обустава рада, па су министарства редовно морала да интервенишу како би се неопходне сировине обезбедиле. Узрок ових недостатака који су повремено паралисали рад индустрије лежао је у организационој форми самих предузећа, а на првом месту у сиромашном управном апарату (АЈ, 41–215–366). Оваква ситуација подстакла је привредне руководиоце да изнађу методе за њено превазилажење, па су у априлу 1946. године почеле да се оснивају главне управе. Рад главних управа

³ Израђено према подацима из (АЈ, 41–215–366).

омогућио је непосредније и експедитивније оперативно руковођење државним предузећима. До средине године, када је дошло до класификације државних предузећа по значају и увођења административно-оперативних руководстава, стање на том пољу почело је да се нормализује (АЈ, 41–215–366).

Резултати оквирног плана производње у 1946. години, узимајући околности у којима се налазила привреда, нису били нимало разочаравајући (Kidrič, 1950: 285–291). Вредност производње рударства и индустрије достигла је 72% према укупној производњи постигнутој у 1939. години. Рударство појединачно, остварило је најбоље резултате у погледу достизања производних резултата из 1939. године, остваривши 80% предратне производње. Индустрије средства за производњу испуниле су 75% плана, док су индустрије које су производеле предмете за потрошњу достигле 67% производње из 1939. године. Вредност укупне производње рударства и индустрије изражена у динарима износила је 37 милијарди и 740 милиона динара, од тога је рударство остварило 7 милијарди и 668 милиона, индустрије средства за производњу 9 милијарди и 945 милиона, док су индустрије предмета за потрошњу приходовале 20 милијарди и 127 милиона динара (Statistički bilten, 1957: 6; АЈ, 41–215–366). У производњи је учествовало 4868 предузећа савезног, републичког и локалног значаја, а од ових предузећа држава је газдовала над 88% њих, док је 12% предузећа било у власништву приватних лица (АЈ, 41–215–366).

Погледом на индустрије предмета потрошње за које постоје подаци о финансијским средствима уложеним у 1946. години, уочава се да су оне успеле не само да репродукују средства која су уложена у њих, већ и да приходују вишак од 9 милијарди и 52 милиона динара. Имајући у виду да су државна предузећа и предузећа под секвестром која су била у рукама државе, чинила 88% од свих предузећа, а са друге стране ако се узме у обзир претпоставка да су добила тај проценат финансијских средстава и да је њихов удео у вишку који је остварен такође исти, долази се до закључка да су она остварила добит од око 7 милијарди и 966 милиона динара. Ипак, с обзиром на политичке околности однос кредитних средстава које је Државна инвестициона банка (АЈ, 41–8–9) одобрила и проследила државним и приватним предузећима која су потпадала под категорију индустрија предмета за потрошњу морао је бити умерен у корист државних предузећа. Исто тако, и допринос државних предузећа у оствареном вишку вероватно је био већи од наведеног процента, јер се у рукама државе пре доношења Закона о национализацији (децембар 1946. године) налазило 80% индустрије и целокупно рударство (Dimić i Životić, Beograd: 544–545). Инвестициона банка је са друге стране олакшавала ситуацију државним предузећима, јер је давала кредите по ниским каматним стопама (Народна банка је фиксирала референтну каматну стопу на 3%) и дужим роком отплате. Све је то утицало на бржи раст државног сектора индустрије (АЈ, 40–36–82).

Графикони 3 и 4: Приказ вредности производње по секторима и по републикама⁴

Просечна производња рударства и индустрије испунила је 72% плана производње, који је био израђен на основу производних достигнућа из 1939. године. Србија је остварила најслабији учинак испунивши 58% плана производње, а одмах иза ње налазила се Босна и Херцеговина са остварених 67%. Разлог за слабији учинак ове две републике налази се у чињеници да су ратне операције против окупатора највећим делом вођене управо на њиховим територијама. То је резултирало већом материјалном штетом и људским жртвама него у осталим републикама, па је сходно томе било потребно више времена да се порушени објекти обнове и ставе у погон. Ратна разарања у Србији посебно су се одразила на индустрије које су сврстане у категорију „Б” или индустрије предмета за потрошњу, које су оствариле свега 46% плана. У Босни и Херцеговини ситуација је била другачија, индустрије средстава за производњу испуниле су 66% планом предвиђене производње, а с обзиром да је планом за 1946. годину била предвиђена реконструкција постојећих капацитета у којима је лака индустрија заузимала доминантно место, овај резултат Босне и Херцеговине није био нимало поражавајући. Штавише, рудом богата Босна, а на првом месту рудом гвожђа, имала је перспективу развоја тешке индустрије чија је изградња планирана да се реализује у току првог петогодишњег плана. Биланс осталих

Табела 1: Број и структура запосленог особља у 1946. години⁵

Индустрија	Радна снага				
	Административна	Техничка	Квалификована	Неквалификована	Укупно
Прехрамбена	1.750	1.035	6.417	17.929	27.131
Текстилна	1.954	1.728	20.674	41.100	65.456
Метална	1.095	875	7.860	9.603	19.433
Дрвна	901	382	7.725	16.708	25.716
Грађевинска	819	555	3.764	26.420	31.558
Хемијска	744	306	4.172	6.900	12.122
Електро	/	/	/	/	2.503

⁴ Израђено према подацима из (АЈ, 41–215).

⁵ Табела 1: Број и структура запосленог особља у 1946. години¹

Укупно	7.263	4.881	50.612	118.660	183.919
Рударство	5.375		72.248		77.624
					261.543

република у свим сегментима планом предвиђене производње кретао се изнад 80% (Хрватска 82%; Словенија 81%), с тим што су најнеразвијеније међу њима, Македонија и Црна Гора, постигле најбоље резултате са 85% и 97% (АЈ, 41–215–366), а разлог за то налазио се у слабој концентрацији индустрије у овим републикама, па у складу с тим и малом броју индустријских предузећа које је било лакше обновити и ставити у функцију (Statistički godišnjak, 1939: 190–192). Према попису концентрације индустрије у Југославији из 1945. године јасно се може увидети да су поменуте две федералне јединице заједно сачињавале 3,3% укупних индустријских капацитета (АЈ, 41–6–7).

Табела 2: Концентрација индустријских и рударских предузећа у Југославији 1945. године⁶

Словенија		Хрватска		Србија		БиХ		Македонија		Црна Гора		Југославија	
1004	20,6%	1126	23,9%	2184	44,9%	357	7,3%	140	2,9%	21	0,4%	4868	100%

Темпо производње умногоме је био тесно скопчан са два макроекономска агрегата, који су само једни у низу оних фактора који су утицали на коначни биланс, а то су средства за рад (машине) и радна снага. Потешкоће на овом пољу узроковане су тешким материјалним и људским губицима које је рат оставио за собом. Отпремање машина из индустријских и рударских постројења током рата за Немачку и дотрајалост машина које су остале у земљи услед интезивне производње за потребе фронта, утицало је на „хронични“ недостатак савремених средстава за рад после рата (Aleksić, 2002: 199–213). Уз ово систематско одвлачење и „трошење“ капиталних добара привреде током рата, текао је и процес пребацивања квалификоване радне снаге у Немачку, која је имала задатак да попуни празнине у немачкој „ратној машини“ насталој због слања немачких радника на фронт. Са променом ратне среће после тешког пораза Вермахта под Стаљинградом у зиму 1943. године, а потом и слома немачких тенковских дивизија код Курска и тиме дефинитивног преласка иницијативе у руке Црвене армије лета исте године, почео је одлив немачких радника из фабрика. Тада се, са простора некадашње Краљевине Југославије број радника у Немачкој попео на 92.645 (Ristović, 2005: 252–265).

О повратку југословенских радника у земљу, превасходно квалификованих, нема поузданих података, али на основу продуктивности рада у односу на стање пре рата када је рад значајно мањег броја радника производио 28% више, може се закључити да је уз делимичан недостатак технолошких помагала про-

⁶ Табела је израђена према подацима из (АЈ, 41–6).

блем лежао у структури и практичном искуству радника. КПЈ је, полазећи од Лењинове максиме „квантитет је сам по себи квалитет“, хтела да већом мобилизацијом физичке радне снаге превазиђе ове недостатке. Међутим, ово је у коначном збиру довело, и поред великог помака у обнови фабричких капацитета током прве и друге половине 1946. године, до битне промене у начину и квалитету производње и структури запослене радне снаге. Упоредном анализом ангажмана радне снаге у рударству и индустрији 1939. и 1946. године, уочава се да је однос припадника радничке класе који су били запослени у рударству износио 100:134, односно 100:112 у индустрији, док је са друге стране вредност производње у ове две гране привреде стајала 100:80, односно 100:71. Из овога се може закључити да се пад продуктивности највише одразио у рударству, али ништа мањи пад продуктивности није претрпела ни индустрија (АЈ, 836/III–1–6/2).⁷ У прилог овој тврдњи сведочи податак да је остварени план индустријске производње по асортиману био 11,6% нижи него остварени план по обиму, што нам указује на значајан раскорак између броја ангажованих квалификованих и неквалификованих радника (АЈ, 17–152–153).

Табела 3: Производња индустрије и рударства по месецима у току 1946. године изражена у милионима динара⁸

Вредност производње по месецима	Индустрија		Рударство	
	Милиона динара	Индекс	Милиона динара	Индекс
Јануар	1.774	100	501	100
Фебруар	1.967	111	509	101
Март	2.335	132	586	117
Април	2.266	128	607	121
Мај	2.402	135	648	129
Јун	2.422	136	639	127
Јул	/	/	727	145
Август	/	/	719	143
Септембар	/	/	708	141
Октобар	/	/	757	151
Новембар	/	/	633	126
Децембар	/	/	634	126

Бољи увид у збирно привредно кретање наведених грана индустрије и рударства током 1946. године, у коме је учешће узело око 260.000 радника (АЈ,

⁷ Неравномерна развијеност између република била је последица дивергентних историјских процеса, а то се јасно показало крајем 1946. године. Годишња вредност произведених рударских и индустријских производа по републикама *per capita* износила је у Словенији 9.151, Хрватској 3.481, Србији 2.012, Босни и Херцеговини 1.195, Македонији 652 и Црној Гори 178 динара (Isto).

⁸ Табела је израђена према подацима из (АЈ, 41–215).

17–8–8; AJ, 41–215–366; Feinstein i Thomas, 2002), пружају апсолутне вредности производње по месецима. Праћењем апсолутних вредности за првих шест индустријске и свих 12 месеци рударске производње, примећује се да је индустријска производња на месечном нивоу расла за 6,9%, док се у сектору рударства уочава стопа раста продукције од 2,5%. Иако нема података о месечној производњи за II полугодиште, које је остварила целокупна југословенска индустрија, на основу разлике укупне годишње производње (30,072 милијарди динара) и резултата производње I полугодишта (13,166 милијарди динара) произилази да је производња у II полугодишту износила 16,906 милијарди динара. Тиме је удео I и II полугодишта у укупној производњи износио 43,78% према 56,22%, што је стопу просечног раста месечне производње у 1946. години померало нешто изнад 6,9% (AJ, 41–215–366). На крају, из свега приложеног се може закључити да се индустрија у условима строго регулисаног тржишта, централизоване дистрибуције, кризе продукције у целој послератној Европи и полазне тачке са ниског нивоа индустријске развијености, показала знатно виталнијом у односу на рударство током 1946. године (Hohmann i sar., 1975: 223–224).

Izvori

Neobjavljeni izvori

Arhiv Jugoslavije

Kabinet Maršala Jugoslavije – 836

Komisija za privredu Centralnog Komiteta SKJ – 507

Ministarstvo industrije FNRJ – 17

Privredni savet Vlade FNRJ – 40

Savezna planska komisija – 41

Objavljeni izvori

Dimić Lj. i A. Životić (2012). *Napukli monolit, Jugoslavija I svet 1942–1948.*, Beograd: 2012.

Statistički bilten, Industrija 1939 i 1946–1956, Beograd: 1957.

Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije za 1939. godinu, Beograd: 1939.

Vukmanović, T. S. (1971). *Revolucija koja teče, Memoari*. I-II. Beograd: Komunist.

Literatura

Aleksić, D. (2002). *Privreda Srbije u drugom svetskom ratu*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Čalić, D. (1963). *Izgradnja industrije u FNRJ*, Zagreb: Naprijed.

- Feinstein, C. H. & M. Thomas (2002). *Making History Count, A Primer in Quantitative Methods for Historians*. New York: Cambridge University Press.
- Hohmann, H. H, M. Kaser & K. C. Thalheim. (1975). *The New Economic Systems of Eastern Europa*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Kidrič, B. (1950). *Privredni problemi FNRJ*, Beograd: Kultura.
- Kidrič, B. (1960). *Sabrana dela, Članci I rasprave 1946–1948*, Beograd: Kultura.
- Mazover, M. (2011). *Mračni kontinent, Evropa u dvadesetom veku*. Beograd: Arhipelag.
- Obradović, M. (1995). *“Narodna demokratija” u Jugoslaviji 1945–1952*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Petranović B. i S. Dautović (1994). *Jugoslavija, velike sile I balkanske zemlje 1945–1948, Iskustvo “narodne demokratije” kao partijske države*. Beograd: Istorijski institut Crne Gore.
- Ristović, M. (2005). *Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa : 1940/41-1944/45 : planovi o budućnosti i praksa*. Beograd: Službeni glasnik.

Aleksandar Rakonjac

AN ATTEMPT OF TRANSITION TO PLANNING IN THE ECONOMY - A ONE-YEAR PLAN FOR THE PRODUCTION OF INDUSTRY AND MINING FOR 1946

Abstract: In this paper, we will present the attempt of transition to economic planning in 1946. The idea of planning in the economy to which the Yugoslav communists sought to look at the experiences of the USSR, produced a one-year production plan for 1946, to which industry and mining were assigned the task of achieving economic results from 1939. A one-year framework plan of production was actually a „general trial“ before the beginning of the First Five Year Plan, a kind of exam which should have demonstrated the state’s ability to evince in practice new management methods in economy.

Key words: an annual plan of production, industry, mining, transition, Yugoslavia.